

ESTETIČKO-POETIČKI POGLEDI FRANE PETRIĆA

Ljerka Schiffler

Za povijest humanističke misli, njenu genezu i morfologiju, od posebna je značenja fenomen renesansnog humanizma. U kontekstu zapadnoeuropske intelektualne povijesti on je u središtu interesa historiografa, posebno u posljednja dva stoljeća, i predmetom znanstveno produbljenih analiza i monografskih obrada kako pojedinih krugova pitanja, tako i nosilaca te misli. Misaono bogato i raznorodno razdoblje kakvo je 16. stoljeće u svjetlu novih interpretacija i prosudbi znanstvenika širokog profila, obzirom na stajališta s kojih se prosuđuje, tako pokazuje sveudilj svoja nova lica.¹

Razumijevanju fenomena renesansnog mišljenja i njegove duhovne energije u kulturi, znanosti, književnosti, umjetnosti, posebice pak filozofiji (indikativno je da mnogi pisci 16. stoljeća pokazuju velik interes upravo za filozofiju i smatraju same sebe filozofima), pridonosi potreba tumačenja značenja što ga za ovo stoljeće ima poetika — simptomatično je da se ovo stoljeće smatra upravo stoljećem poetikā. Uvid u bit i značenje renesansnog humanizma i središnjih problema čovjeka ovog duhovnopovijesnog razdoblja, problema Ja i svijeta, subjekta i objekta, prirode i duha, moguće je razvidjeti upravo kroz elaboraciju tih pitanja u umjetničkim teorijama stoljeća.

U renesansnim je poetikama sadržana naime sama bit renesansnog mišljenja i duha vremena koji se najčešće određuje obratom spram dotadašnjeg načina mišljenja i obnovom vrednota klasičnoga naslijeđa. U književnim i umjetničkim

doktrinama 16. stoljeća sadržani su naime postulati različitih tradicija (posebice vezanih uz doktrinu o idejama i njihova značenja, filozofska, metafizička, teološka i kozmološka), koje sve daju impulse spekulativnoj teoriji umjetnosti, međutim »nemaju fundamentalno značenje za umjetničku praksu« tog razdoblja, kako smatraju neki:² riječ je o platoničko–plotinskoj, aristotelovskoj, srednjovjekovno–kršćanskoj tradiciji i neoplatoničko–renesansnim koncepcijama. U renesansnim se poetikama odražava renesansni intelektualizam, kozmizam i pansihizam, univerzalna spoznaja svijeta i čovjeka, bit renesansnog univerzalizma, konačno, ideal univerzalnosti filozofije i njeno značenje za umjetnika–stvaraoca, pjesnika ali i figurativnog umjetnika koji tek zahvaljujući filozofiji mogu doprijeti do dubina stvari.³

Kao jedna od disciplina *studia humanitatis*, pjesnička umjetnost, u svjetlu recentnih istraživanja historiografa renesanse (Cassirer, Kristeller, Arcari, Garin, Panofsky, Vasoli i drugi), jednako kao i teorija umjetnosti, svojom problematikom (odnos prirode i umjetnosti, prirode i povijesti, pjesništva i filozofije, nadalje karakter poetike i njen odnos spram retorike, pitanje uzajamnosti logike, retorike, poetike i etike, da navedemo tek neke) koja se javlja u strujama renesansne filozofije, zadiru u područje šire od onoga koje danas podrazumijevamo kad je riječ o poetici: naime gnoseologije, logike, filozofije čovjeka, metafizike i psihologije. O tome najbolje svjedoče polemike 16. stoljeća koje se vode oko primata umjetnosti, prirode pjesništva i problematike lijepoga, umjetničke građe, nadalje oko odnosa riječi i stvari, oponašanja i pjesnikove slobode, osobnosti stvaraoca, odnosa forme i izraza, te osjećajnosti.

Poetika koju nam je ostavio creški filozof *Frane Petrić* (*Franciscus Patrius, Patrizzi*, 1529–1597), a koja zauzima značajno mjesto ne samo u filozofskoj tradiciji 16. stoljeća nego i njenim kasnijim recepcijama i odjecima, obilježava duhovnu avanturu svekolikog estetičkog mišljenja sve do novijega vremena. Životom i djelom pripadajući vremenu humanističke obnove i živih teoloških kontroverzi, Frane Petrić je sav svoj opus, prvenstveno filozofski,⁴ ali i onaj o komu je neusporedivo manje riječi u dosadašnjoj historiografiji, književni (još nemamo analize Petrića–pisca nekoliko soneta, herojskoga epa *l' Eridano* (1557) i dva dijaloga, o ljubavnoj filozofiji i o poljupcu), stavio u funkciju svog opredjeljenja humaniste erudita. Živeći u duhovnoj zajednici humanista, odgojen na istinskim filozofima prošlosti, najstarijim posvećenicima mudrosti⁵ i velikim meštrima govorništva, Petrić otkriva, tumači i vodi dijalog s povijesnim,

religijskim, umjetničkim, književnim i filozofskim naslijeđem. Smatrajući sebe pozvanim za zadaću stvaranja *nove istinske filozofije*, kao slobodni mislilac Petrić istražuje i proučava bit i podrijetlo pjesničke umjetnosti, pokušavajući izgraditi vlastit (enciklopedijski) sustav pjesničke umjetnosti vlastitom, historijskom i kritičkom metodom, na temelju pravih autoriteta, a najviše, kako sam piše, na temelju dokaza.⁶ Tragajući za istinom, Petrić svekoliku svoju djelatnost usmjerava radikalnom obratu vrijednosti autoriteta.

Kao *mislilac prijelaza*, erudit i polihistor, dugujući svoje poglede duhu vremena reformacije, Petrić je u svom opusu sačuvao najbolje tradicije mišljenja, otvoren novim idejama u mnogim i raznorodnim područjima svoga interesa: filozofiji, historiji, teologiji, retorici, muzikologiji, geometriji, pravu, ekonomiji, vojnoj vještini, od kojih svako zahtijeva zaseban studij i vrednovanje. Jednako se to odnosi i na dvije njegove rasprave s ljubavnom problematikom, posebno značajne u okviru renesansnih ljubavnih traktata i s obzirom na novum Petrićevih pogleda.⁷

Zaokupljenost pisaca 16. stoljeća pitanjima poetike zasniva se na činjenici otkrića Aristotela, prijevoda i tumačenja njegove *Pjesničke umjetnosti*.⁸ Pjesnička umjetnost doživljava svoju rehabilitaciju u teorijskom bavljenju pitanjima lijepog, karaktera umjetničkog djela, te funkcije pjesništva. Pjesnik je u novom svjetlu tih tumačenja bitno *znalac: omnis materia poetae convenit* (Fracastoro). Budući da oponašanje *nije* specifičnost pjesništva (Petrić), da jednako tako *izraz nije oponašanje*, valja tragati za onim što je kriterij razlikovanja pjesničkog od nepjesničkog izvan Aristotelovih gnoseoloških određenja. U tom smislu historija postaje građa pjesniku, njegov izvor, a forma, sadržaj zajednički su pjesništvu, historiji i umjetnosti. Znači to otvaranje granica pjesništvu, otkrivanje specifične istine književnoga djela. Pjesnik jest *litterosus (litteratus)*, učen, nadahnuti vizionar, on je εὐφραντασίωτος, καταληπτικός, u Kvintilijanovu smislu, enciklopedijske kulture, senzibilno biće–slika savršena umjetnika–stvaraoca. On, piše Petrić, mora posjedovati bogatstvo svih pojmova i biti savršen. Pjesništvo je viša moć kojom čovjek stvara drugu prirodu. Ono što su za srednjovjekovlje teologijske ideje, u renesansi su estetske vrijednosti. Načelo augustinijanskog *similitudo* kojem u osnovi stoji paralelizam umjetnikova i prirodina stvaranja prema određenom cilju (kojem inače duguje i Petrić), nadomješta *creatio, stvaranje novog* čega u prirodi još nije bilo. *Imenujući stvari* naime, pjesnik *otkriva*, otkrivajući *nanovo stvara* i stvaranjem, invencijom, postaje drugi bog. Svojom sveobuhvatnošću riječ otvara i uspostavlja odnos čov-

jeka služitelja i posrednika (*naturae minister et interpres*) i svijeta. U riječi kao tjelesnom sadržana je duša. Riječ je ona koja označava, izričući pojam (*sprimito dei concetti*, F. P.), kao most između slike i pojma; pjesnička riječ prenoseći mudrost bogati spoznaj. Pjesništvo na taj način sadrži principe filozofskog mišljenja, vraćajući prvobitno magijsko jedinstvo »imena i stvari« u njihovoj čistoći. Na taj način Petrić se udaljuje od Platonova razlikovanja filozofije kojoj je zadržano pravo na mudrost, i umjetnosti kao stvaranja, i Platonove ideje stavlja u sferu estetskog. Otkrivalačka funkcija jezika nadomješta oponašalačku platoničke (μίμησις εἰκαστική, slike koja reproducira osjetilnu stvarnost, i μίμησις φανταστική, privid) i aristotelovske poetike. Ono što se protivi oponašanju, smatra Petrić, pjesnikov je duh. Pjesnička invencija je neponovljiva a Aristotelova pjesnička pravila kojima je stigmatizirana sva teorijska produkcija traktata stoljeća »nisu ni prava, ni istinita, nit dovoljna za izgradnju pjesničke umjetnosti«. ⁹

Kritički proučavajući filološko–filozofsku tradiciju, posebice platoničko–aristotelovsku, Petrić se uključuje u akademske polemike i suprotstavlja se padovanskom aristotelizmu, stvarajući vlastita pjesnička pravila i tehnike pjesničkog umijeća, zastupajući pritom jedinstvo pjesničkog sadržaja i oblika. Pjesništvo je, drži Petrić, prvenstveno rezultat zanosa, inspiracije, znanja i osjećanja, a ne proizvod pravila i tehnike. Napadajući formalistički tehnicizam Petrić ističe pjesnikovu virtuoznost i pjesničku izražajnost, tim dominantnim elementima koji pjesnički iskaz razlikuje od povijesnog i svakog drugog iskaza. U jeziku, semantičkom sistemu otkriva se, što Petrić već naslućuje, područje čovjekove slobode. Diskusije pisaca poetika i rasprava o umjetnosti Petrićeva vremena o teorijskom karakteru pjesništva, o mogućem i vjerojatnom, općem i pojedinačnom, reakcija su na dotadašnja pravila, čak i u slučaju kad se za ovima nesvjesno povode i podržavaju ih. Povijesno–kritički i polemički u svojim poetikološkim analizama (*Della Poetica*, 1555–1586) ¹⁰ obazire se Petrić na stoljeća pjesništva koja ima za sobom. Istančanim iskustvom erudita, ne uvijek i u pravu i ne uvijek objektivnih i čistih kriterija, Petrić će u njima potražiti ono što u Aristotelovim postavkama još može biti orijentir u iznalaženju *autonomije* umjetnosti, konkretno pjesničkog djela i njegove istine, a s namjerom da ukaže na lažnost teze o umjetnosti koja oponaša.

Petrićeva *nova teorija pjesništva* zasnivat će se prije svega na pojmu *čudesnoga, pjesničke riječi i simboličkog jezika*. U polemički i kritički utemeljenim dijelovima svoje poetike obazire se Petrić na humanističko–neoplatoničko

naslijeđe, transformirano i obogaćeno tradicijom »pjesničke filozofije« prvih stoljeća pjesnika–teologa. Kroz pregled velike pjesničke građe do svoga vremena raspravlja Petrić temeljna poetička pitanja: pisca–stvaraoca, pisanja, razlike pjesništva i drugih duhovnih manifestacija, izlažući ih u dekadama koje naziva *historijskom, čudesnom, plastičkom, dogmatskom, svetom i polusvetom*, obzirom na predmete koje one obrađuju. Estetski i izvanestetski sadržaji u njima razloženi, ukazuju na autorov osjećaj za povijesno koji ovom književnom povjesničaru 16. stoljeća omogućavaju vrednovanja različitih razdoblja pjesništva, otkrivanje posebnosti pjesničkoga stvaranja i proširivanje značenja pjesništva do univerzalno–kozmoškog. Tek pošto se oslobodio doktrina zbog kojih njegovi suvremenici još ne naziru puta iz imperativnih kanona autoriteta, moći će Petrić od kritike krenuti konstruktivnom zasnivanju vlastite teorije — filozofije poetike — koja može pridonijeti općoj promjeni mišljenja, ukusa, osjećajnosti čovjeka njegova vremena. Kao što suvremeni estetičar pogađa narav teorije (duhovitom) usporedbom kako »estetička teorija nije rep psa tragača koji se veselo vrti i obavještava o uspjehu njegovog kritičkog duha«,¹¹ tako valja imati na umu kako uza sve nedostatnosti Petrićeve teorije njegov novum nije toliko u tome što je (kao što se uobičajilo tvrditi) on prvenstveno *kritičar* Aristotelovih postavki pjesničke umjetnosti i Aristotelov žestok protivnik u filozofiji, nego prije u tome *čime je, u ime čega* Petrić izvršio (ne samo pokušao) kompletnu obnovu, preobrazbu vrijednosti naslijeđa; mijenu *estetskog principa* naime, koji je uvijek nezamjetljiviji od doktrina samih, jasno uočljivih tijekom stoljeća, a koje ovaj prate i pomažu njegovu razvoju. Već od ranog svog bavljenja Petrarcom Petrić piše o pjesničkoj *inspiraciji* kao duši pjesništva i pokušavajući razriješiti dilemu *sloboda ili pravilo*. Na primjeru jednog Petrarkina soneta koji tumači 1552. godine, proučavajući njegovu simboličku slikovnost i stilsko bogatstvo, istražujući kako kroz asocijativne veze u pjesnikovoj imaginaciji funkcioniraju novi sklopovi značenja, drugačiji od onih koji postoje u prirodnu njihovu odnosu, Petrić će izgrađivati pomalo osnove svojoj budućoj teoriji *fantastičnog, invencije* i teoriji *metafore (forza ammirativa)* — sastavnicâ nove poetike.¹² Komentirajući Aristotelove postavke iz *Retorike* koje se odnose na učenje o riječima kao oponašanju, Petrić se posebno zadržava na značenjima σύμβολα, εἰκόνας, μιμήματα, ἐνάρξεις, govornoj figuri i njenu predočivanju i moći — τῷ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν — opisivanje riječju — predočivanje — ono »učiniti nešto prisutnim« , obilježbe pjesništva. U svojim *Peripatetičkim*

diskusijama Petrić piše: »...verba enim, non res ipsiae sunt, sed rerum symbola, idola ... Quae qui expendit, verumque in iis vestigat, iam quinto gradu a primaria veritate distat ... ita vere dici potes, verborum philosophos, non tertia sed quinto a rebus gradu longe esse«. ¹³ Petrić se poziva i na Longina, koji za Homerovo pjesništvo nalazi naziv »predstavlja u slici«, zbog čega i Aristotel, zadivljen, kaže da je Homer, čini se, stvari bez duše i mrtve, oživio. *Metafori*, primjerice, Petrić pridaje posebnu vrijednost, predbarokistički je svrstavajući među tri druge osobitosti pjesništva, *prudenzia, varietà, suavità*. Za razliku od drugih komentatora Aristotela svoga vremena (npr. Castelvetro), Petrić ne smatra da ἐνάρχια pridonosi pjesničkom savršenstvu, jer bi tada, kako kaže, svaki govornik i povjesnik, predočujući zorno ono o čem govore, bili pjesnici (što potkrepljuje primjerom Cicerona, Herodota, Demostena i Boccaccia). Petrić pobija redom sve Aristotelove postavke, pa tako i onu o sličnosti pjesnika i slikara koji oponašaju riječju, odnosno bojom. Razlikujući općenito sliku koja ne nalikuje ničem pojedinačnom, od one koja je slika nečeg pojedinačnog, Petrić će se prikloniti platoničkom shvaćanju oponašanja kao sličnosti: μίμησις ποιήσις τις ἔστιν εἰδῶλων, ¹⁴ distingvirajući *ikastičko* i *fantastičko*. Uz metaforu, *alegorija* je druga osobitost pjesništva (»neka je čudesna moć pjesnikova, nove izgradnje svijeta, stvaranja novog iz ničega«¹⁵), neka vrsta »svjetlo–tamnoga« govora (»chiaro–scuro«), *otvorena* i *skrivena* (»inteso e non–inteso«). Petrić slijedi Platonovo shvaćanje pjesništva kao *enigmatskog po prirodi* (primjer Hesioda i Homera), ali kaže da to nije ni način, ni sadržaj ni pojam. *Umijećem* se pjesnik razlikuje od drugih, on je taj koji »poput vladara ... vlada nad svom građom i načinom njene obrade«. ¹⁶

Za vrijeme svog padovanskog studija platonizma piše Petrić raspravu o različitim pjesničkim zanosima, *Discorso della diversità de' furori poetici* (1553), koji je usmjeren promišljanju biti jezika i njegovoj ekspresivnoj funkciji. Na isti način na koji će mu biti ideal nova *nebeska retorika*, stvorena prema matematički strukturiranu modelu svijeta, na isti će način u *Poetici* nastojati provesti svoj lingvistički naum, ugrađujući platonička i sinkretistička učenja u svoja shvaćanja. Na tragu hermetičke magijsko–mitske, enigmatske i simboličke tradicije, razvit će Petrić svoju poetikološku teoriju, reafirmirajući kroz *mit, figuru i parabolu* pjesničku funkciju jezika, proučavajući odnos misli i riječi, jezika i misli, ističući slobodu stvaranja (kreativnost) pjesnika koji riječju potvrđuje snagu svoga uma, u svemu se priklanjajući renesansnom mitu pjesnika–proroka.

Pjesništvo je naime od najstarijih vremena izvorište filozofije i to je, smatra Petrić, i ostalo sve do novijeg vremena. Obojemu je, pjesništvu kao i filozofiji, zajednički susret jezika s tajnim značenjem duše svijeta. O tom govori Petrić i u *Retorici* i u polemici s Tassom, *Trimeron*: »Voglio dire in fine che per lo studio della filosofia e per la cognitione delle cose che da lei appariamo, possiamo ancor noi divenir profeti«.

Uspostavljanjem odnosa između pjesništva i filozofije Petrić kao humanist, spekulativno gradeći temelje istini, što mu je glavni motiv pri svakom istraživanju, nastavlja Platonovo shvaćanje ljudske prirode, povezujući je s *analogijskim spoznavanjem*, kao i augustinijanskom *similitudo* kao principu spoznaje, prisutnim u renesansnom mišljenju. Mnogi od tih pogleda prisutni su i u rječniku modernih estetika i teorija pjesništva (metaforika se primjerice čita kao izvor preobrazbe nepovijesnog života u povijestan), kad spoznaja prestaje biti znanjem a jezik svojom konvencionalnošću podjaruje stari problem na komu rade stoljeća estetike. Poznaje ga, kako vidimo, humanist Petrićeva tipa kao pitanje o tom poklapaju li se stvari i njihove oznake, otvarajući time mogućnosti širenja semantičkih polja. Pitaju to na drugi način i pisci poetika književnoga baroka, pjesnici i slikari, okrenuti bizarnom simboličkom i magijskom, enigmatskom i hiperboličkom, monstroznom (Ariosto, Tasso, Agrippa, i dr.), inače odlikama barokne duhovnosti. Pa kad Petrić pita o mogućnostima prave spoznaje, kao mislilac ali i kao stvaralac, pita on u osnovi na drugi način o tomu ne posjeduje li čovjek konačno samo metafore stvari? Čovjeku istine, filozofu, istine bi naime bile tek tlapnje o kojima se zaboravilo da to jesu, kako će ustvrditi Nietzsche, rasuđujući o istini i laži, gledajući bit stvari s druge strane empirijskog, ili, poput Heideggera, iz iskustva bitka kao ἀληθεία — otvorenosti pjesničke riječi. O istomu pita već i Petrić kao mislilac prijelaza, tražeći svagda unutarnje određenje: bilo univerzuma — tad kao novu sveopću filozofiju (»inaudita haec a seculis forsā omnibus et axiomata, et paradoxa, certissimis constare rationibus, ut demonstramus, inhunc modum philosophemur«¹⁷), koja smjera ka promišljanju beskonačne cjeline bića —, bilo jezika i govora — tad kao novu retoriku, model nebeske retorike, prema matematičkom jeziku koji smjera cjelini —, bilo ekspresivnosti i kreativnosti — tad kao novu poetiku, model svega pjesništva — izvod njegove sustavne filozofije —, konačno ljepote i ljubavi, kao unutarnjem načelu univerzuma i njegova pojavljivanja — tad kao svoju filozofiju svjetlosti, lijepog i erosa.

Sustavnim kritičko–povijesnim otklonom od sterilnih pravila, ne samo pjesničkih, nego autoriteta uopće, nastojeći uvijek prodrijeti u smisao, okrenut svagda onom poticajnom i upitnom mišljenja što ne zastarijeva, revidira Petrić općeprihvaćena stajališta, angažiran protiv smisaono ispražnjenih modela mišljenja, ne dajući se impresionirati normativnim vrijednostima, sa sumnjom u svaku samorazumljivost, mada dijete svoga vremena, i vlastite pretjerane pedanterije, cinizma i žučljivosti, zbog čega ga kritiziraju mnogi njegovi suvremenici s kojima polemizira (Castelvetto, Tasso).

Svojim estetičkim pogledima, idejama i stavovima, Petrić jest filozof modernog doba: nastojeći na dignitetu filozofskog mišljenja u svom filozofskom sistemu, tako i dignitetu pjesništva, a jednako i u pitanjima vjere¹⁸ na dignitetu pobožnih nauka, uspješnijima, kako reče u svojoj posveti papi Grguru XIV, 1591. g. u Ferrari, od crkvenih zabrana ili svjetovna oružja, Petrić se rukovodi uvijek najснаžnijim dokazima razuma. Tako, uza sve ograničenosti i nedosljednosti, pretjerivanja i često isprazna verbaliziranja, njegova se stajališta i pogledi pokazuju izvornima i novima. I u tom je smislu opravdano govoriti o Petriću kao *misliocu novovjekovlja*. Pitanja i dileme koje Petrić postavlja i pokušava riješiti, sa svom sviješću o teškoćama koje i otvara, posebno kad je riječ o refleksiji o um pjesnikovanja, ili o individualnom stvaralačkom procesu, o umjetnosti kao viziji i spoznaji, jedinstvenu, neponovljivu kemizmu ideje i osjećaja, kad je riječ o Petrićevu sagledavanju položaja i zadaće umjetnosti u čovjekovu svijetu, nadalje njegovoj filozofiji jezika koja konstituira ljudsku povijesnu zbilju, njegovoj vjeri u duboku vezu stvarnosti i fikcije, pjesništva i istine, njegova pitanja i dileme ugrađeni su, teorijski produbljeni i povijesno izgrađeni u temelje estetike našega stoljeća: od Castelvetra i Robortella, Vica i Crocea, Baumgartena i Heideggera, naraštaji teoretikâ umjetnosti i estetičara raspravljaju o jeziku kao prvoj duhovnoj manifestaciji, o naravi poetskog diskursa, o umjetnosti kao istoznačnici intuicije, o emotivnosti i ekspresiji, pojmovnosti i čudesnosti poetskog kazivanja koje iz nebitka privodi bitku.

Da zaključimo. Historijski značaj Petrićevih poetikoloških pogleda jest u njegovu doprinosu formiranju estetičke refleksije, u njegovu pokušaju utemeljenja znanstvene poetike s izgrađenom metodom i pokušaju proširenja područja pjesničkog, u pokušaju utvrđivanja njena nova, ne više marginalna položaja, i dijela logike, u Petrićevu pokušaju izgrađnje univerzalne znanosti o jeziku, kako će ih filozofski postaviti naredna stoljeća. Neprijeporno je značenje Petrićeva

nastojanja nova teorijskoga zasnivanja književnih rodova, žanrova i stilova, koje rezultira iz njegova nezadovoljstva tradicionalnim podjelama, konačno njegov pokušaj postuliranja objektivnih kriterija književnog vrednovanja, književnog suda.

Danas, s višestoljetnom povijesno–teorijskom distancom moguće je razvidjeti i prosuditi, možda jasnije, kako granice tako i protegu Petrićevih estetičko–poetičkih pogleda, njegova sustavna pregleda dobi i građe pjesništva, razloge njegove tako izuzetne zaokupljenosti pjesničkom umjetnošću, vjekovitom tenzijom pjesničkoga iskaza u kojem je toliko pitanja i tamnoće, pospiješenih još njihovim tumačenjem koja su nataložila slojeve i udaljila od razumijevanja iskonske čistoće i prve mudrosti pjesničke riječi. Možemo stoga s punom odgovornošću ustvrditi, jer je to moguće oprimirati, kako Petrić, creški mislilac, slavan po učilištima renesansne Europe, otvara filozofski novo stoljeće, svojom vjerom u smisao slobode stvaranja i moć riječi, znanja i zanosa koje je tako visoko postavio vijek renesansnog humanizma na čijim je najboljim tradicijama nastavio Petrić, da bi svojim poetičkim analizama, tom svojevrsnom duhovnom oporukom otvorio povijesni dijalog što još uvijek traje.

BILJEŠKE

¹ Humanizam kao takav, smatra P. O. Kristeller, nije vezan uz neki pojedinačan filozofski sistem, već u svom programu sadrži neke općenite ideje koje su bile od velika značenja za mišljenje renesanse. Usp. P. O. Kristeller, *La tradizione classica nel pensiero del Rinascimento*, Firenze 1969, p. 166.

² V. E. Panofsky, *Idea, Ein Beitrag zur Begriffsgeschichte der älteren Kunsttheorie*, Leipzig–Berlin 1924.

³ G. P. Lomazzo, *Trattato dell'arte della pittura, scoltura et architettura*, Milano 1584.

⁴ Ovom izuzetnom pojavom domaće i europske književne povijesti, ponajprije pak filozofije, štoviše kontroverznom pojavom, bavili su se mnogi domaći i strani autori, u različitom kontekstu i s raznorodnih stajališta, ne iscrpljujući pritom širok raspon njegova mišljenja, od mehanike i melioracije, fortifikacije i metodologije povijesti, do teorije pjesništva i filozofije jezika, retorike i geometrije, teologije i prirodnih znanosti. Vrednovana je umnogome već njegova povijesnofilozofska i kulturnopovijesna uloga i Petrićev prilog europskome mišljenju, a rasprave o značenju njegove filozofije traju sve

do najnovijeg datuma. Da podsjetimo na ne baš malu povijest bavljenja Petrićem u hrvatskoj sredini. Izravno ili pak posredno o njemu pišu i svoj sud donose naraštaji autora; među prvima, Š. Ljubić (1856), I. Kukuljević-Sakcinski (1858), M. Šrepel (1892), F. Marković (1881), F. Jelašić (1929), zatim A. Bazala, B. Belicza, M. Brida, Ž. Dadić, M. Dvorničić, V. Dvorniković, I. Esih, H. Festini, V. Filipović, Š. Jurić, I. Kamalić, S. Krasić, M. Krleža, K. Krstić, M. Mirković, V. Premec, T. Ujević, L. Veljak, S. Zimmermann, N. Žic, L. Županović, a u novije vrijeme M. Girardi-Karšulin, E. Banić-Pajnić, F. Zenko i pisac ovoga rada. Brojne su i enciklopedijsko-leksikografske obrade, strane i domaće. 1979. je na Cresu povodom 450. godišnjice rođenja ovog mislioca održan međunarodni simpozij. Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (ranije Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti) priredio je za tisak Petrićevo djelo *Sretan grad* (Bibl. »Politička misao«, FPN, Zagreb 1975), te *Novu sveopću filozofiju* (dvojezično izd, lat.-hrv, bibl. »Temelji«, »Liber«, Zagreb 1979). U II. kolu »Istra kroz stoljeća«, knj. 7, objavljeno je njegovih *Deset dijaloga o povijesti* (tal.-hrv, Pula, Rijeka 1980). U seriji knjiških publikacija i sabranih rasprava s tematikom hrvatske filozofske prošlosti spomenuta Instituta o Petriću se raspravlja u djelima Lj. Schiffler, *Iz hrvatske filozofske baštine* (Zagreb 1980), M. Girardi-Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića* (Zagreb 1989). Među najnovijim su radovima *Duša i um. Mišljenje F. Petrića u opreci platonizma i aristotelizma*, Gorana Gretića (Zagreb, izd. Globus 1989) i *Smisao i značenje Hermesove objave. Uloga elemenata hermetičke filozofije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa* E. Banić-Pajnić (isti izd. i ista god. izd.).

⁵ U posveti »Nove sveopće filozofije« papi Grguru XIV, usp. F. Petrić, *Nova sveopća filozofija*, Zagreb 1979.

⁶ »Sed nos, qui authoritatus parum admodum, rationibus plurimum philosophari solemus«, Franciscus Patricii *Nova de universis Philosophia, Panarchia*, XII.

⁷ Za razliku od tipično platonički pisanih traktata o ljubavi piše Petrić svoj dijalog *Delfino, overo del bacio*. Podalje od galantne ljubavne topike, zainteresiran je Petrić za čovjeka kao psihofizičku cjelinu, smatrajući ga, te tako o njemu i raspravlja, ne samo duhovnim već i biološkim bićem. Tako je u njegovu dijalogu mnogo prostora posvećeno gotovo znanstvenu opisu ljubavna zadovoljstva, strasti i željama, fiziološkim procesima prilikom ljubavna osjećanja. Petrić navodi vrste poljubaca, razvija cjelokupnu ljubavnu fenomenologiju, da tako kažemo, da bi svoj dijalog završio sonetom kojim hvali Ljubav kao najmoćnijeg boga. Usp. Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti*, Firenze 1975, s. 135–165. Drugi dijalog, *L'Amorosa filosofia* (ur. John Charles Nelson, Firenze 1963) raspravlja o ljubavnoj filozofiji. Zadržavajući se na fenomenu prijateljstva, vrstama ljubavi (samoljublje, ljubav spram bližnjega, prijateljska ljubav, roditeljska, i druge) i njenim motivima, Petrić se pokazuje vrsnim psihologom, pa njegov dijalog odudara od mnogih po tematici sličnih njegova doba (F. de Vieri, G. Frachetta, M. d'Equicola, G. Vida, B. Varchi i dr.).

⁸ Aristotelovu »Poetiku« po prvi put na latinski prevodi Lorenzo Valla 1498, a među njenim istaknutim tumačima nalaze se Francesco Robortello, *In librum Aristotelis De Arte poetica Explicationes*, Firenze 1548, Vincenzo Maggi i Bartolomeo Lombardi, *In*

aristotelis librum De Poetica Communes Explicationes, Venezia 1550, Pietro Vettori, *Commentarii in Primum Librum Aristotelis de Arte Poetarum*, Firenze 1560, Ludovico Castelvetro, *Poetica d' Aristotele Vulgarizzata et Sposta*, Vienna 1570, Giovanni Giorgio Trissino, *La Quinta e la Sesta. Divisione Della Poetica*, Venezia 1562.

⁹ *Parere del S. Francesco Patrici in difesa di Lodovico Ariosto*, u: *Apologia del S. Torquato Tasso in difesa della sua Gierus. liberata a gli Accademici della Crusca. Con le accuse e difese dell' Orlando Furioso dell' Ariosto*, Ferrara 1586.

¹⁰ Francesco Patrizi da Cherso, *Della Poetica* (krit. izd. D. Aguzzi Barbagli), Firenze 1969 I, 1970 II, 1971 III.

¹¹ Guido Morpurgo Tagliabue, *Suvremena estetika*, Predgovor, Beograd 1968, s. 25.

¹² Ljerka Schiffler, *Petrićevo kritičko čitanje Petrarkina soneta »Ždrijelo i san«*, u: *Iz hrvatske filozofske baštine*, Zagreb 1980.

¹³ »Jer su riječi simboli i znaci stvari, ne same stvari ... onaj koji ih proučava i traži u njima istinu, već je peterostruko daleko od prave istine. Isto onako kao što reče Platon, pjesnici kao oponašatelji trostruko su daleko od istine, jednako se tako može reći da su filozofi riječi peterostruko daleko, a ne trostruko« (*Disc. perip.*, I, XII, 168). Usp. Platon, *Država* X, 3–4.

¹⁴ F. Patrizi da Cherso, *Della Poetica*, op. cit., PD, IV, p. 78.

¹⁵ *Ib.*, p. 239.

¹⁶ *Ib.*, p. 245.

¹⁷ »Ovi principi i paradoksi nisu se stoljećima bili čuli, nego se oni zasnivaju, kako ćemo to i pokazati, na najpouzdanijim razlozima na kojima ćemo izgraditi našu filozofiju«, *Nova de universis Philosophia, Panaugia*, I. L.

¹⁸ Upućujući svoju *Novu sveopću filozofiju* papi Grguru XIV, Petrić 1591. god. piše, uvjeren kako je filozofija već sama po sebi argument vjere: »Bez filozofije je nemoguće biti do kraja vjeran.« On tu zagovara i preporuča egipatsku mističku filozofiju i hermetizam starih teologa koji se mogu usaglasiti s kršćanskom filozofijom. U tom duhu postaju nam razumljivijima Petrićeva javna naučavanja i cjelokupni njegov rad na filozofiji, štaviše i njegova mudrost, čime je uspio svoja slobodoumna i službenim vlastima suspektna djela objelodaniti, izbjegnivši zlu sudbu nekih njegovih suvremenika.